

Warszawa, 16 kwietnia 2020 roku

Centrum Ochrony Mokradel

Sprawozdanie merytoryczne z działalności w 2019 roku

1. CZYNNA OCHRONA PRZYRODY Z UDZIAŁEM WOLONTARIUSZY

W roku 2019 działania ochrony czynnej z udziałem wolontariuszy związane były z ochroną mechowiska nad rzeką Kunisianką (wyjątkowo dwie akcje – w styczniu – przełożona z 2018 roku oraz „tradycyjna” w grudniu), a także muraw kserotermicznych w Mielniku i na Górze Sosnówce k. Chęcín. Działania związane z pracą wolontariuszy przy ochronie czynnej koordynowali: Paweł Pawlikowski, Jan Kucharzyk, Łukasz Kozub i Magda Galus.

Mechowisko nad Kunisianką w Berżnikach

Obszarem, na którym od roku 2015 ochrona czynna realizowana jest przez wolontariuszy CMok, jest cenne przyrodniczo torfowisko nad rzeką Kunisianką koło wsi Berżniki, gdzie na niewielkim obszarze mechowiska (ok. 1 ha) występują aż trzy gatunki roślin z Załącznika II Dyrektywy Siedliskowej: skalnica torfowiskowa, lipiennik Loesela i haczykowiec błyszczący. W dniach 4-6 stycznia i 6-8 grudnia 2019 roku, odbyły się działania ochrony czynnej na tym torfowisku, które zgromadziły, odpowiednio, 19 i 16 wolontariuszy Stowarzyszenia. Podczas obu akcji torfowisko zostało wykoszone, a pozyskana biomasa usunięta. Dodatkowo, podczas akcji wolontariuszy w styczniu 2019 roku, wykoszone także zostało mechowisko w Budzie Ruskiej, miejsce występowania sierpowca błyszczącego i kilku gatunków storczyków.

Murawy w Mielniku

Murawy w Mielniku stanowią najważniejszą ostoję roślinności kserotermicznej w północno-wschodniej Polsce, która objęta jest kompleksową ochroną przez nasze Stowarzyszenie od roku 2013.

Działania w Mielniku stanowią kontynuację i zapewniają trwałość efektów projektu „Czynna ochrona zagrożonych siedlisk przyrodniczych w rezerwatach przyrody na Mazowszu i Podlasiu”. W roku 2019, oprócz kontynuacji wypasu na dotychczasowych powierzchniach (Górze Rowskiej, Górze Piaszczanej i części powierzchni w zespole przyrodniczo-krajobrazowym Głogi), rozpoczął się wypas na – dotychczas regularnie wykaszonym – zboczu doliny Bugu na terenie Głogów. Tym samym, nasze stado owiec zapewnia już najskuteczniejszą ochronę wszystkim murawom kserotermicznym w Mielniku, oprócz rezerwatu Góra Uszeście i Góry Zamkowej.

Tegoroczne działania wolontariuszy w Mielniku obejmowały cztery akcje w grupach ok. czterech do ośmiu osób (w maju, lipcu, sierpniu i wrześniu), związane z budową i konserwacją grodzień owczych pastwisk, a także kilkunastu wyjazdów jednej lub dwóch osób, niezbędnych do prowadzenia wypasu, dbania o stado owiec i rozwiązywania spraw nagłych. Wszystkie te działania były organizowane i współprowadzone przez Pawła Pawlikowskiego.

Góra Sosnówka k. Chęciny

Stowarzyszenie dzierżawi od Skarbu Państwa działkę o powierzchni ponad 4 ha, położoną na terenie miasta Chęciny, w Górach Świętokrzyskich. Ponad 2 ha zajmują jedne z najlepiej zachowanych w regionie muraw kserotermicznych. W ich obrębie występuje, prawdopodobnie trzecia pod względem liczebności w kraju, populacja wyjątkowo rzadkiego i zanikającego storczyka drobnokwiatowego. Akcja z udziałem wolontariuszy odbyła się w dniach 15-17 marca. Wzięło w niej udział 21 osób. W trakcie prac naprawiliśmy ogrodzenie, wykosiliśmy duże powierzchnie muraw oraz wygrabiliśmy gromadzącą się na nich martwą materię organiczną, a także usunęliśmy zarastające je zarośla tarniny i ałyczy.

2. DZIAŁALNOŚĆ W RAMACH WETLANDS INTERNATIONAL EUROPEAN ASSOCIATION

9 kwietnia odbyło się zorganizowane przez Wetlands International EA spotkanie informacyjne w Brukseli na temat potencjalnego wpływu Wspólnej Polityki Rolnej do roku 2020 na torfowiska i zawarte w nich zasoby węgla organicznego. Spotkanie było skierowane do pracowników Komisji Europejskiej, uczestniczyło w nim ok. 30 osób. Celem spotkania było zwiększenie świadomości znaczenia ponownego nawadniania torfowisk i jego wpływu na redukcję emisji CO₂, poinformowanie o koncepcji i przykładach paludikultury (bagiennego rolnictwa), włączenie tematu torfowisk w bieżącą debatę polityczną na temat Wspólnej Polityki Rolnej po 2020 roku oraz poinformowanie decydentów o tym, jak wspierać wdrażanie paludikultury na większą skalę. W ramach spotkania wyświetlono podcast wideo, nagrany przez Wiktora Kotowskiego, na temat „torfowiskowego śladu węglowego” produktów spożywczych, które zostało nakręcone w polskim supermarkecie. Spotkanie odbyło się w ramach, koordynowanego przez Uniwersytet Warszawski, międzynarodowego projektu badawczego „REPEAT - REStoration and prognosis of PEAT formation in fens - linking diversity in plant functional traits to soil biological and biogeochemical processes”, w którym WI EA jest partnerem. Raport ze spotkania zamieszczony jest pod linkiem: <https://europe.wetlands.org/download/3512/>.

W dniach 8-9 grudnia 2019 odbyło się walne zebranie członków Wetlands International European Association, w którym uczestniczył Wiktor Kotowski, członek Zarządu WI EA. Spotkanie miało miejsce w Wenecji, a jego gospodarzem była organizacja Centro Italiano per la Riqualificazione Fluviale. W ramach spotkania podsumowano dotychczasowe działania, zatwierdzono sprawozdania i plany budżetowe na 2020. Ponadto, w formule warsztatowej, wypracowano plan działań na najbliższy rok.

W 2019 roku WI-EA przekazała komentarze i opinie w ramach konsultacji instrumentów prawnych Unii Europejskiej: Wspólnej Polityki Rolnej i Ramowej Dyrektywy Wodnej.

3. POPULARYZACJA OCHRONY PRZYRODY I DZIAŁALNOŚCI STOWARZYSZENIA

Światowy Dzień Mokradeł 2019 – Mokradła a zmiany klimatu

Obchody Światowego Dnia Mokradeł zostały zorganizowane w dniach 2-3 lutego. Pierwszego dnia odbyła się, jak co roku, sesja konferencyjna w budynku Wydziału Biologii Uniwersytetu Warszawskiego, który był, wraz z CMok, współorganizatorem obchodów. Wygłoszonych zostało 7 referatów i kilka komunikatów. Wśród prelegentów znaleźli się Aleksandra Kardaś (Wydział Fizyki UW, Nauka o Klimacie), Mariusz Lamentowicz (Laboratorium Ekologii i Monitoringu Mokradeł, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), Łukasz Kozub (Wydział Biologii UW, CMok), Sylwia Gawrońska (Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska), Grzegorz Grzywaczewski (Wydział Biologii i Biotechnologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie), Paweł Pawlikowski (Wydział Biologii UW, CMok) oraz Wiktor Kotowski (Wydział Biologii UW, CMok). Na zakończenie odbył się pokaz filmu „Pustać – ostoja cietrzewia” autorstwa Michała Adamowicza. W spotkaniu wzięło udział ok. 120 osób. Następnego dnia odbyła się wycieczka na torfowiska w warszawskiej dzielnicy Wawer, znajdujące się na skraju Mazowieckiego Parku Krajobrazowego. W spacerze wzięło udział kilkadziesiąt osób.

Seminarium o Bagnie Całowanie

23 maja odbyło się seminarium „Bagno Całowanie – 20 lat współpracy w ochronie i badaniach naukowych”, zorganizowane z inicjatywy CMok, w siedzibie Mazowieckiego Zespołu Parków Krajobrazowych w Otwocku. W ramach warsztatów, na których byli obecni przedstawiciele MZPK, Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach oraz CMok, wygłoszono 10 referatów na temat ochrony mokradeł w szerszym ujęciu, jak i szczegółowych prezentacji, dotyczących historii i możliwej przyszłości Bagna Całowanie. Po seminarium miała miejsce wizja terenowa.

Seminarium o bagnach w Nadleśnictwie Szczebra

22 lipca odbyło się, zorganizowane z inicjatywy CMok, seminarium na temat ochrony torfowisk w nadleśnictwie Szczebra. W ramach spotkania, Ewa Jabłońska i Wiktor Kotowski przedstawili referaty dotyczące szerokiego kontekstu roli ekosystemów bagiennych w przyrodzie i metod ich ochrony, a także specyfiki funkcjonowania i ochrony torfowiska przepływowego w Dolinie Rospudy. Po części kameralnej odbyła się wycieczka na torfowisko w Dolinie Rospudy. W spotkaniu uczestniczyło kilkadziesiąt osób, pracowników Lasów Państwowych.

Konferencja „Zaczęło się od Tatr”

W dniach 22-23 listopada odbyła się na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, ogólnopolska konferencja pt. „Zaczęło się od Tatr. Ochrona polskiej przyrody w 150 lat od wprowadzenia ochrony gatunkowej kozic i świstaków i 100 lat od ustanowienia Państwowej Komisji Ochrony Przyrody”. Przy Centrum Ochrony Mokradeł afiliowało się dwóch uczestników tej konferencji: Jan Kucharzyk, prezentujący poster pt. „Rozmieszczenie, dynamika występowania i preferencje siedliskowe bezlistu okrywowego *Buxbaumia viridis* w Polsce”, w którym prezentował wyniki swoich wieloletnich badań (realizowanych także w ramach działalności statutowej Stowarzyszenia) nad tym gatunkiem, oraz Łukasz Kozub, prezentujący referat pt. „Sukcesy i porażki organizacji pozarządowej na polu ochrony przyrody”, który prezentował historię działalności Centrum Ochrony Mokradeł.

Popularyzacja wiedzy o słonych mokradłach i halofitach świata

Adam Kapler, jeden z członków Stowarzyszenia, poproszony został o napisanie rozdziału do monografii roślin solniskowych i siedlisk zasolonych świata, ze szczególnym uwzględnieniem siedlisk zagrożonych zanikiem wskutek rosnącej presji człowieka, wydanej przez CABI, pod auspicjami Uniwersytetów: Kagawy (Japonia), Tasmańskiego i Shar-e-Bangła (Bangladesz).

Kapler A. 2019. Chapter 2. Habitats of halophytes. Pp.: 19-37. [in:] Hasanuzzaman M., Shabala S., Fujita M. (ed.) 2019. Halophytes and Climate Change: Adaptive Mechanisms and Potential Uses. CABI-International, Oxfordshire-Boston, UK-USA.

Pozostałe

28 czerwca członek Stowarzyszenia, Adam Kapler, wygłosił w trakcie wernisażu "Place Warszawy. Do odzyskania" referat zamawiany pt. "Mądre rośliny na place" dla artystów, krytyków sztuki i aktywistów miejskich.

27 lipca Adam Kapler wygłosił w Nowym Teatrze w Warszawie referat zamawiany pt. "Kolacja z gatunkami inwazyjnymi" w ramach Summer Camp dla ludzi teatru. W trakcie spotkania zaprezentowane zostały gatunki inwazyjne, niebezpieczne dla rodzimej flory i fauny wodno-błotnej. Odbiorcy zostali uwrażliwieni na kruchość ekosystemów wodnych i bagiennych. Odbyła się także degustacja potraw i napojów z gatunków inwazyjnych, groźnych dla mokradła i muraw kserotermicznych Polski.

16 października Adam Kapler, posługując się afiliacją CMok jako główną, wygłosił referat nt. ochrony i degradacji rezerwatu przyrody Stawy Raszyńskie w ramach konferencji z cyklu Ekologii Humanistycznej "Przyroda wyzwaniem dla kultury. Społeczności lokalne wobec obszarów chronionych".

8 grudnia Adam Kapler, posługując się afiliacją CMok jako równorzędną wobec afiliacji pracodawcy i Polskiego Towarzystwa Botanicznego, prowadził warsztaty edukacyjne z okazji 500-lecia podróży Magellana dookoła Ziemi, w ramach Kiermaszu Świątecznego Centrum Zachowania Różnorodności Biologicznej (Polska Akademia Nauk, Ogród Botaniczny w Powsinie). W ramach warsztatów Adam omówił m.in. znaczenie wymiany kolumbijskiej dla ujednolicenia się i ubożenia flory i fauny świata oraz kryzys zapyleń jako globalne zagrożenie dla gospodarki, medycyny i różnorodności biologicznej.

W listopadzie odbyły się negocjacje dotyczące ewentualnego remontu i możliwości pozostawienia na terenie OSP w Podbieli tablicy informacyjnej "Bagno Całowanie". Stelaż tablicy, postawionej w ramach projektu "Czynna ochrona ekosystemów mokradłowych na torfowisku Całowanie", przegnił, zaś OSP Podbiel planuje umieszczenie na tej ścianie budynku napisu. Wiktor Kotowski i Paulina Dzierża odbyli rozmowę z członkami stowarzyszenia OSP w Podbieli, która nie doprowadziła do porozumienia. Ze względów bezpieczeństwa tablica została zdemontowana i obecnie jest przechowywana u jednego z mieszkańców wsi.

4. WDRAŻANIE PROW 2014-2020

W 2019 roku kontynuowaliśmy, podjęte w 2015 roku, zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne na powierzchni 34,20 ha gruntów, dzierzawionych przez Centrum Ochrony Mokradeł. Na ponad 32 ha, podzielonych na 16 działek rolnośrodowiskowych, realizowany jest wariant 4.3/5.3 murawy. Są to murawy kserotermiczne, murawy napiaskowe oraz murawy zawciągowe. 14 z powyższych działek znajduje się w Mielniku nad Bugiem, z czego osiem położonych jest w obszarze Natura 2000 Ostoja Nadbużańska, jedna mieści się w granicach zespołu przyrodniczo-krajobrazowego Głogi, natomiast trzy w rezerwacie Góra Uszeście. Pozostałe dwie znajdują się w projektowanym rezerwacie przyrody Raj w gminie Solec nad Wisłą. Na pozostałej powierzchni 1,88 ha, podzielonej na 2 działki RSS, realizowany jest wariant 5.6.2 torfowiska. Znajdują się one w miejscowościach Berzniki oraz Buda Ruska na Suwalszczyźnie, w granicach obszaru Natura 2000 Pojezierze Sejneńskie. Są to mechowiska, na których występuje chroniony w ramach Załącznika II Dyrektywy Siedliskowej storczyk, lipiennik Loesela. Liczebność stada owiec stowarzyszenia w roku 2019 była taka sama, jak w 2018 (stado liczy 29 sztuk). Dodatkowo w roku 2019 do dopłat bezpośrednich włączyliśmy płaty muraw kserotermicznych o powierzchni ponad 2 ha, położone na dzierzawionej przez Stowarzyszenie działce w Chęcinach w Górach Świętokrzyskich.

5. WNOSKOWANE I REALIZOWANE PROJEKTY

Ocena potencjalnego oddziaływania rozbudowy wydobycia węgla w Lubelskim Zagłębiu Węglowym na torfowiska Poleskiego Parku Narodowego

CMok wystąpił do niemieckiej fundacji Euronatur o środki na kampanię medialną oraz ocenę potencjalnego oddziaływania rozbudowy wydobycia węgla w Lubelskim Zagłębiu Węglowym na torfowiska Poleskiego Parku Narodowego. Fundacja udzieliła nam finansowania. Projekt będzie realizowany w 2020 roku.

6. SERWISY INTERNETOWE

Strona Bagna.pl

W 2019 roku stronę bagna.pl odwiedziło 22 tys. użytkowników, czyli niemal dwa razy więcej niż w poprzednim roku (w roku 2018 było 13.8 tys. użytkowników). Najwięcej wizyt na stronie zarejestrowano przez kilka dni poprzedzających Światowy Dzień Mokradeł – ponad 100 użytkowników dziennie, oraz w drugiej połowie listopada – także ponad 100 użytkowników dziennie. 91% użytkowników stanowili nowi użytkownicy, 9% - użytkownicy powracający. Użytkownicy pochodzili z 1052 miejscowości, najczęściej z Warszawy, Krakowa, Wrocławia, Gdańska, Poznania, Katowic, Lublina i Łodzi. Większość użytkowników ogląda stronę przez krótki czas – średni czas trwania sesji to 1 minuta. Większość użytkowników odnajdywało stronę poprzez wyszukiwanie (organic search), ale najczęściej podstron odwiedzali ci, którzy trafili tu przez przekierowanie (referral). Witryny najczęściej odsyłające użytkowników do strony bagna.pl to Facebook, Wikipedia i GIS Mokradła. Najczęstszymi stronami wejścia do serwisu bagna.pl były: strona główna, strona o historii konfliktu o dolinę Rospudy, artykuł o pijawkach, artykuł o przystosowaniach ptaków do życia na bagnach i artykuł o kotewce.

Fanpage bagna.pl

W 2019 roku nastąpił przyrost liczby sympatyków fanpage'a bagna.pl z 2443 do 3013. To oznacza w przybliżeniu półtora polubienia dziennie, przy czym największy wzrost liczby polubień nastąpił na przełomie czerwca i lipca - 30 czerwca było to 69 nowych polubień, a 1 lipca 25, nieco mniejsze liczby w kolejnych dniach. 2 i 3 lutego przybyło odpowiednio 20 i 15 polubień. Łączna liczba polubień była wyższa, ale w ciągu roku 71 osób zrezygnowało z obserwowania fanpage'a. Rezygnacje zdarzały się nieregularnie i nigdy nie przekraczały dwóch dziennie.

Tradycyjnie, jeden ze szczytów aktywności fanów to okolice Dnia Mokradeł. Największy ruch wywołała jednak publikacja kolażu firmowanego przez fanpage (autorstwa Piotra Panka) w formie mema internetowego, dotyczącego łąk kwietnych. W dniach 30 czerwca i 1 lipca liczba osób reagujących na fanpage wyniosła łącznie 4670 (podczas gdy średnia roczna

wyniosła 74 osób dziennie, a 2 lutego były to 502 osoby) . Samo zdjęcie zostało udostępnione dalej 105 razy, przez co dotarło do 39 571 osób, uzyskując 82 komentarze i 564 polubienia lub podobne reakcje, nie wywołując też żadnych reakcji negatywnych. Drugie w kolejności było zdjęcie opublikowane 2 lutego "Niech żyją bagna! 100.000 LAT!!!". Udostępniono je 53 razy, a dotarło do 12 329 osób, uzyskując 11 komentarzy i 349 reakcji (w tym jedną "wrr"). Trzeci wpis o dużym zasięgu to udostępnienie 9 kwietnia artykułu serwisu SmogLab o rządowych planach kanalizacji rzek. Jego zasięg to 7932 osoby. Cztery z nich ukryły ten wpis. Podobnie jak w poprzednich latach, cały zasięg wpisów był spontaniczny, nie wykupiono żadnych płatnych promocji.

Udział kobiet i mężczyzn, wśród osób obserwujących fanpage, jest wyrównany (odpowiednio 49% i 50%, i w porównaniu z poprzednim rokiem wyrównuje się coraz bardziej). Statystyczny fan był mężczyzną w wieku 35-44 lat, ale niewiele mniej było kobiet w wieku 25-34 lat. W przeważającej liczbie są to osoby z Polski. Udział osób z innych krajów jest znikomy, wśród nich przeważa Wielka Brytania i Niemcy. Podobny jest układ języków, przy czym udziałowi niemieckiego dorównuje rosyjski. Około tysiąca osób deklaruje zamieszkanie w Warszawie, po sto kilkadziesiąt osób w Krakowie, Poznaniu i Wrocławiu.

Na fanpage'u opublikowano ok. 390 wpisów. Firmowano (utworzono lub dołączono formalnie) 10 wydarzeń, w tym Światowy Dzień Mokradeł na Wydziale Biologii UW wraz z częścią terenową.

Fanpage dostaje niewiele wiadomości prywatnych – kilkanaście na rok, ale z roku na rok ich przybywa. Kilka z nich zawierało prośby o porady w sprawie interwencji wobec niszczenia mokradeł. Coraz więcej wiadomości dotyczy organizowanych przez fanpage wydarzeń - są traktowane jako kanał informacyjny do doprecyzowania udziału w nich.

7. INTERWENCJE PRZYRODNICZE

Niszczenie muraw kserotermicznych w Skotnikach

W maju członek stowarzyszenia zauważył w rejonie rezerwatu przyrody Skotniki Górne (Niecka Nidziańska, obszar Natura 2000 Ostoja Nadnidziańska) częściowo zaorany fragment ostnicowej murawy kserotermicznej z rzadkimi, wymierającymi i prawnie chronionymi gatunkami roślin (m.in. *Stipa joannis*, *Inula hirta*, *Tetragonolobus maritimus*), w którą

dodatkowo worano odpady z produkcji warzyw. Sprawa została zgłoszona do Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Kielcach. Skutkiem prowadzonego tam postępowania była decyzja Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska, zobowiązująca właściciela gruntu do naprawy szkód w środowisku (usunięcia z powierzchni murawy zalegających tam odpadów organicznych), która jeszcze w 2019 r. została wykonana, a także nałożenie mandatu karnego na sprawcę.

Bezwiedne niszczenie stanowiska sierpika różnolistnego w Skorocicach

W lipcu 2019 członek Stowarzyszenia zauważył na granicy rezerwatu przyrody Skorocice (gmina Wiślica, Niecka Nidziańska, obszar Natura 2000 Ostoja Nadnidziańska) skoszenie okazów sierpika różnolistnego *Klasea lycopifolia*, jak również ekspansję orzecha włoskiego i jeżyny popielicy na murawę kserotermiczną i ciepłolubne zarośla ze stanowiskami wielu gatunków rzadkich i ginących. Sprawa znana jest Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Kielcach, która kilka lat temu zgodziła się na zmniejszenie powierzchni rezerwatu Skorocice, przez co część jednej z dwu w Polsce populacji sierpika różnolistnego znalazła się na gruntach prywatnych rolników ze wsi Skorocice. Ludność miejscowa nie odróżnia okazów sierpika od pospolitych gatunków segetalnych i ruderalnych z rodzajów ostrożeń, oset, popłoch, chaber, itp.. O wykoszeniu przez właścicieli płątu, gdzie okazy sierpika rosły najliczniej do roku 2018, wspomina też raport Klubu Przyrodników: life.pk.kielce.pl/wp-content/uploads/2019/08/Raport-z-monitoringu-serratula-lycopifolia.pdf

Pogłębianie rowów na Bagnie Całowanie

27 lutego Ewa Jabłońska, wykonująca na Bagnie Całowanie monitoring reintrodukowanej przez CMok brzozy niskiej, zaobserwowała koparkę, pogłębiającą rów sąsiadujący z obszarem restytucji przyrodniczej, wykonywanej w poprzednich latach przez CMok. Rów ten został w 2005 roku spiętrzony zastawkami w ramach koordynowanego przez CMok projektu, finansowanego przez GEF i Ekofundusz. W trybie natychmiastowym o wykonywanych pracach i związanych z nimi szkodach przyrodniczych zawiadomiono Regionalną Dyrekcję Ochrony Środowiska w Warszawie oraz Dyrektora Mazowieckiego Zespołu Parków Krajobrazowych. Okazało się, że zleceniodawcą była spółka wodna, działająca na polecenie mieszkańców, narzekających na wysokie stany wody na zabudowanych działkach poza

torfowiskiem. W efekcie podjętej interwencji, RDOŚ rozpoczął postępowanie z urzędu, uwzględniając CMok jako stronę.

Kopalnia torfu w gminie Narew

18 września do Stowarzyszenia zwróciła się przedstawicielka mieszkańców gmin Czyże i Narew, zaniepokojonych planami budowy kopalni torfu na nadnarwiańskich łąkach torfowiskowych. CMok włączył się we współpracę z ww. grupą mieszkańców, wspierając ich działania merytorycznie i konsultacyjnie oraz umawiając się na przekazanie, na początku 2020 roku, wystawy „Chrońmy Mokradła”.

Zabudowa otoczenia rezerwatu przyrody Łosiowe Błota

We wrześniu Stowarzyszenie zaangażowało się w kampanię, związaną z ochroną przed zabudową terenu, łączącego dwie części rezerwatu Łosiowe Błota w Lesie Bemowskim. Właściciel działki wystąpił do Rady Gminy Stare Babice o zgodę na budowę w tym miejscu osiedla. CMok i Klub Przyrodników wystąpiły ze wspólnym wnioskiem o odrzucenie wniosku inwestora. Ostatecznie Rada Gminy utrzymała przeznaczenie działki pod zalesienie, również dzięki przeprowadzonemu w szybkim trybie uchwaleniu planu ochrony rezerwatu.

Degradacja mokradeł w rezerwacie Łęgi Oborskie i jego sąsiedztwie

Wiosną do przedstawiciela CMok zgłosili się członkowie Komitetu Społecznego Parku Przyrodniczego “Obory”, zaniepokojeni postępującą degradacją mokradeł w rezerwacie Łęgi Oborskie i na terenach sąsiednich, jak również planami budowy pola golfowego oraz rozbudowy parkingu i targowiska w okolicach ww. rezerwatu, w granicach Chojnowskiego Parku Krajobrazowego, w bezpośrednim sąsiedztwie jedyne go uzdrowiska w województwie mazowieckim. CMok włączył się we współpracę z ww. grupą mieszkańców, wspierając ich działania merytorycznie i konsultacyjnie. Stwierdzono następujące zagrożenia dla rezerwatu: bieżące funkcjonowanie grobli (nielegalne wjazdy samochodami ciężarowymi, tworzenie dzikich wysypisk śmieci i gruzowisk, zasypanie przepustów pod groblą), odnowienie sieci melioracyjnej z lat 60. (likwidacja zastawek, pogłębianie rowów bez uprzednich ekspertyz), płoszenie bobrów i zasypywanie oczek wodnych na obrzeżach rezerwatu oraz w jego okolicy

- na Łąkach Oborskich. Członek CMok sporządził raport dla Społecznego Komitetu i konsultuje wpisy na fanpage Łęgów Oborskich na Facebooku.

Nasadzenie winorośli w Kalinie-Lisińcu

W maju 2019 r. jeden z członków Centrum Ochrony Mokradeł zauważył na terenie obszaru Natura 2000 Kalina-Lisinieć świeże nasadzenia kilkudziesięciu winorośli w obrębie najcenniejszych, pod względem przyrodniczym, fragmentów muraw kserotermicznych. W ich efekcie doszło do uszkodzenia doskonale wykształconego płatu siedliska przyrodniczego o kodzie 6210, reprezentującego zespół *Inuletum ensifoliae*. Zniszczeniu uległy związane z tym siedliskiem populacje tak rzadkich elementów polskiej flory jak: *Ophrys insectifera*, *Orchis pallens*, czy *Cypripedium calceolus*. Podjęta w Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Krakowie interwencja zakończyła się polubownym zakończeniem sprawy, w tym usunięciem zakrzaczeń i deklaracją ze strony właściciela w sprawie nie powtórzenia się takiej sytuacji w przyszłości.

Inne

Ponadto członkowie CMok udzielali kilkakrotnie konsultacji za pośrednictwem serwisu na Facebooku oraz za pośrednictwem poczty e-mail w sprawach ochrony drobnych mokradeł, najczęściej położonych na gruntach prywatnych.

8. PRACE ZLECONE PRZEZ INNE PODMIOTY I REALIZOWANE PRZEZ CENTRUM OCHRONY MOKRADEŁ

Centrum Ochrony Mokradeł zrealizowało 16 zleceń zewnętrznych, otrzymanych w wyniku postępowań przetargowych oraz zapytań ofertowych. Większość z nich koordynował Jan Kucharzyk. Ponadto członkowie Stowarzyszenia wykonywali inne prace zleczone, posługując się afiliacją CMok i promując wiedzę o celach oraz osiągnięciach CMok, z których niektóre zostały także opisane poniżej.

1. W maju, lipcu oraz we wrześniu, już po raz czwarty, członkowie Stowarzyszenia wykonali zabieg usuwania rdestowca ostrokończystego *Reynoutria japonica* ze stanowisk położonych na terenie **Parku Narodowego Gór Stołowych**. Prace zleczone przez Park Narodowy realizowane były w rejonie miejscowości Radków i Pasterka.

2. Wiosną i latem członkowie Centrum Ochrony Mokradeł wykonali inwentaryzację siedlisk przyrodniczych na terenie obszaru Natura 2000 Ostoja Sieradowicka, na gruntach znajdujących się w zarządzie Lasów Państwowych. W efekcie przeprowadzonej inwentaryzacji stwierdzono obecność dwunastu płatów zmiennowilgotnych łąk trzęślicowych (wraz z typowymi dla nich, rzadkimi i wymierającymi gatunkami roślin, np. mieczyk dachówkowaty *Gladiolus imbricatus* i turzyca Hartmana *Carex hartmanii*), czterech płatów łąk świeżych, dwóch płatów torfowisk przejściowych, jednego (rozległego) płatu łąki łąki łąki środkowoeuropejskiego i subkontynentalnego, dziewiętnastu płatów łąk oraz pięciu płatów borów i lasów bagiennych. Ekspertyza, stanowiąca podsumowanie prac terenowych, została odebrana przez Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska w Kielcach we wrześniu.
3. W tym samym czasie Stowarzyszenie wykonało pierwszy etap prac, związanych z inwentaryzacją siedlisk przyrodniczych z Załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, na terenie obszaru Natura 2000 Wzgórza Kunowskie (poza Lasami Państwowymi). W trakcie prac zinwentaryzowano i przeprowadzono ocenę stanu ochrony następujących siedlisk: łąki świeżych (6510), łąki łąki łąki środkowoeuropejskiego i subkontynentalnego (9170), muraw kserotermicznych (6210). Prace - również w zakresie owadów i minoga strumieniowego - kontynuowane będą w kolejnym roku.
4. Rok 2019 był trzecim i zarazem ostatnim sezonem, w którym Centrum Ochrony Mokradeł na zlecenie Regionalnej Dyrekcyj Ochrony Środowiska w Kielcach wykonywało monitoring muraw kserotermicznych (6210) i słonorośli (1340) na terenie rezerwatów przyrody w województwie świętokrzyskim. Prace terenowe zostały wykonane w czerwcu, lipcu i sierpniu, a końcowy raport został przekazany zamawiającemu, i przez niego przyjęty, we wrześniu.
5. Latem jeden z członków Centrum Ochrony Mokradeł wykonał monitoring siedliska przyrodniczego 3140 na terenie obszaru Natura 2000 Dolina Łętowni w województwie lubelskim. W trakcie prac stwierdzono, że część zbiorników, ujętych w planie zadań ochronnych jako przedmiotowe siedlisko, w rzeczywistości nim nie jest (brak ramienic). Badania monitoringowe przeprowadzono zgodnie z metodyką, stosowaną w Państwowym Monitoringu Środowiska, jednak rozszerzono je o szczegółową analizę chemiczną wód (zawartość wybranych kationów i anionów). Prace, zgodnie z podpisaną

- z Regionalną Dyрекcyjną Ochrony Środowiska w Lublinie umową, kontynuowane będą w 2021 roku.
6. Od czerwca do sierpnia członkowie Stowarzyszenia prowadzili inwentaryzację i monitoring siedlisk przyrodniczych w kilku obszarach Natura 2000 na terenie województwa. dolnośląskiego: Karszówek, Ludów Śląski, Trzczańskie Mokradła, Źródła Pijawnika, Sztolnia w Młotach, Dolina Bystrzycy Łomnickiej, Góry Złote i Kozióróg w Czernej. W trakcie, prowadzonych na terenie Ludowa Śląskiego, prac stwierdzono znaczne zniszczenia cennych przyrodniczo łąk trzęślicowych - opryskiwanie herbicydami, bardzo intensywne nawożenie obornikiem i szambem oraz przeorywanie. Sprawę przekazano Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska we Wrocławiu. W granicach obszaru Natura 2000 Sztolnia w Młotach odnaleziono jedynie, niewykazywany wcześniej, niewielki płat łągu, reprezentujący siedlisko przyrodnicze 91E0 - nie odnaleziono natomiast kwaśnych buczyn, które są głównym przedmiotem ochrony w obszarze. W obszarze Natura 2000 Kozióróg w Czernej odnaleziono - niewykazywane wcześniej - płaty siedliska przyrodniczego 3150 z występującymi w ich obrębie, rzadkimi i chronionymi roślinami, m.in. kotewka orzech wodny *Trapa natans*, salwinia pływająca *Salvinia natans* i cibora brunatna *Cyperus fuscus*. W pozostałych obszarach również stwierdzono duże rozbieżności pomiędzy stanem opisanym w dokumentacji będącej w posiadaniu RDOŚ a faktycznym rozmieszczeniem siedlisk przyrodniczych. Prace w trzech pierwszych obszarach zostały zakończone i odebrane przez zamawiającego, natomiast w pozostałych sześciu będą (zgodnie z pierwotnym harmonogramem) kontynuowane w 2020 roku.
7. Latem członkowie Centrum Ochrony Mokradeł wykonali ostatnią część badań terenowych, związanych z inwentaryzacją siedlisk torfowiskowych oraz nielegalnych ujęć wody w ich obrębie, na terenie obszaru Natura 2000 Beskid Żywiecki. Łącznie, w latach 2018-2019, przebadano ponad 50 płatów siedlisk przyrodniczych 7140 i 7230, występujących na tym terenie. W granicach rezerwatu przyrody Lipowska stwierdzono również obecność płatu roślinności torfowiskowej, który został zaklasyfikowany do torfowisk wysokich. W trakcie prac terenowych na Hali Rysianka, w lipcu odkryto nowe stanowisko czosnku syberyjskiego *Allium sibiricum*. Prace inwentaryzacyjne zostały ukończone, a podsumowujące je sprawozdanie przekazane do zamawiającego (Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Katowicach) i przyjęte.

8. Wiosną i latem członkowie Stowarzyszenia wykonali inwentaryzację rzepika szczeciniastego *Agrimonia pilosa*, leńca bezpodkwiatkowego *Thesium ebracteatum* i sasanki otwartej *Pulsatilla patens* w obszarze Natura 2000 Puszcza Białowieska, poza gruntami zarządzanymi przez Lasy Państwowe i poza Białowieskim Parkiem Narodowym. W trakcie prac odkryto sześć nowych stanowisk leńca i potwierdzono obecność gatunku w pięciu znanych lokalizacjach, a także odkryto jedno nowe stanowisko sasanki otwartej i nie potwierdzono występowania rzepika szczeciniastego (gatunku obecnego w tym obszarze Natura 2000, ale na gruntach zarządzanych przez nadleśnictwa i w granicach Białowieskiego Parku Narodowego). Prace zlecone przez Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska w Białymstoku zostały przekazane jesienią i odebrane przez zamawiającego.
9. Latem członkowie Centrum Ochrony Mokradeł wykonali inwentaryzację haczykowca błyszczącego *Hamatocaulis vernicosus*, lipiennika Loesela *Liparis loeseli* i rzepika szczeciniastego na terenie obszaru Natura 2000 Dolina Górnej Rospudy. Stwierdzono obecność rzepik w dwóch lokalizacjach oraz potwierdzono występowanie lipiennika i haczykowca na znanych stanowiskach. Stosowna ekspertyza została sporządzona jesienią i przekazana do Regionalnej Dyrekcyj Ochrony Środowiska w Białymstoku, która ją odebrała.
10. W lipcu i sierpniu członkowie Centrum Ochrony Mokradeł wykonali pierwszą część prac terenowych, związanych z inwentaryzacją siedlisk leśnych (9170, 91E0 i 91D0) w granicach obszaru Natura 2000 Ostoja Augustowska. Badania przeprowadzono w rejonie doliny rzeki Rospudy. Stwierdzono obecność wszystkich przedmiotów ochrony objętych zamówieniem Regionalnej Dyrekcyj Ochrony Środowiska w Białymstoku, a badaniami inwentaryzacyjnymi objęto łągi oraz bory i lasy bagienne. Prace terenowe na terenie Ostoji Augustowskiej kontynuowane będą w 2020 i 2021 roku.
11. Od maja do sierpnia członkowie Stowarzyszenia wykonali inwentaryzację gatunków motyli oraz płazów, wpisanych do Załącznika II Dyrektyw Siedliskowej, na terenie trzech obszarów Natura 2000 w województwie lubuskim: Nowosolska Dolina Odry, Dolina Leniwej Obry, Ujście Ilanki oraz Rynna Jezior Obrzańskich. Prace zostały odebrane przez zamawiającego, Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim.

12. W lipcu i sierpniu członkowie Centrum Ochrony Mokradeł, we współpracy z dr. Adamem Steblem, wykonali projekty planów zadań ochronnych dla czterech niewielkich obszarów Natura 2000, położonych w województwie śląskim: Bagno Bruch, Bagno w Korzonku, Torfowisko Sosnowiec-Bory i Torfowisko przy Dolinie Kocinki. W obrębie wszystkich obiektów odnaleziono torfowiska przejściowe, a na terenie Bagna Bruch i Bagna w Korzonku - także bory bagienne. Po wykonaniu prac terenowych opracowano szczegółową dokumentację, w tym zalecenia w zakresie działań ochronnych, mających na celu poprawę stanu ochrony wskazanych siedlisk. Opracowania zostały przyjęte przez zamawiającego - Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska w Katowicach.
13. W październiku członkowie Stowarzyszenia wykonali ostatni etap prac, rozpoczętych w 2018 roku, polegających na odkrzaczaniu niespełna 15 ha torfowiska niskiego w górnym basenie doliny Biebrzy, w bezpośrednim sąsiedztwie granic **Biebrzańskiego Parku Narodowego**. W związku z bardzo niskim stanem uwodnienia, możliwe było wywiezienie - pozyskanej w 2018 roku - biomasy. Oczekiwała ona na usunięcie przez około 12 miesięcy, ponieważ nie wystąpiły wcześniej warunki pogodowe, które umożliwiłyby jej wywóz bez uszkodzania struktury torfowiska.
14. Latem członkowie Centrum Ochrony Mokradeł wykonywali na zlecenie **Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Gdańsku** inwentaryzację siedliska 7230 (mechowiska) oraz skalnicy torfowiskowej w obszarze Natura 2000 Jeziora Wdzydzkie. Praca ta wynikała z konieczności uzupełnienia wiedzy o przedmiotach ochrony w ramach obowiązującego już planu zadań ochronnych (PZO), którego wykonawcy nie stwierdzili obecności ww. przedmiotów ochrony w trakcie prac nad tym planem. W wyniku prowadzonych inwentaryzacji członkowie Stowarzyszenia odnaleźli 19 płatów mechowisk (w większości zachowanych w złym stanie). Nie udało się natomiast potwierdzić występowania w obszarze skalnicy torfowiskowej, która była podawana w tym rejonie z dwóch stanowisk jeszcze w pierwszych latach XXI wieku. Udało się za to zidentyfikować nowe (dotychczas nie ujęte w SDF) przedmioty ochrony w obszarze: haczykowca błyszczącego (dziewięć stanowisk) i lipiennika Loesela (dwa stanowiska). Ponadto zidentyfikowano 29 płatów siedliska 7140 (torfowiska przejściowe), których jedynie część była dotychczas wykazana w PZO dla tego obszaru.
15. Także latem członkowie Stowarzyszenia prowadzili, na zlecenie Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Gdańsku, inwentaryzację siedliska 7230 (mechowiska) i 7140

(torfowiska przejściowe) oraz lipiennika Loesela w części obszaru Natura 2000 Sandr Wdy, leżącej w województwie pomorskim (środkowo-wschodnia część Borów Tucholskich), w ramach uzupełnienia wiedzy o przedmiotach ochrony ww. obszaru. Członkowie Stowarzyszenia posiadali dane o dobrze zachowanych płatach mechowisk w tym rejonie, lecz poza granicami ww. ostoi, dlatego inwentaryzacją objęto także okoliczne tereny. W jej wyniku odnaleziono 14 płatów mechowisk (z tego siedem w obecnych granicach ostoi), w tym dobrze zachowane i duże (kilkuhektarowe) płaty oraz osiem stanowisk lipiennika Loesela (z tego trzy w obecnych granicach ostoi). Liczebność jednej z odnalezionych populacji szacuje się na kilka tysięcy osobników. Dodatkowo odnaleziono 14 stanowisk haczykowca błyszczącego (gatunek do tej pory nie uwzględniony w SDF dla obszaru) oraz liczną populację (prawdopodobnie najliczniejszą obecnie na zachód od Wisły) skalnicy torfowiskowej *Saxifraga hirculus* (także wcześniej nieuwzględnioną w SDF). Stowarzyszenie zaproponowało blisko dwukrotne powiększenie ostoi Natura 2000 Sandr Wdy na terenie województwa pomorskiego o odnalezione płaty siedlisk i stanowiska gatunków, która to propozycja jest obecnie analizowana przez Generalną Dyрекcję Ochrony Środowiska.

16. Członkowie Centrum Ochrony Mokradeł, na zlecenie Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Gdańsku, prowadzili prace, związane z uzupełnieniem stanu wiedzy o przedmiotach ochrony także w ostoi Natura 2000 Dolina Wieprzy i Studnicy. Dotyczyły one przede wszystkim ekosystemów wodnych (rzeki włosienicznikowe) i torfowiskowych (torfowiska wysokie, przejściowe i mechowiska) oraz kwaśnych lasów dębowych. W ramach prac odnaleziono, między innymi, siedem płatów mechowisk oraz dwa dodatkowe (niewykazane dotąd w SDF) przedmioty ochrony w ww. ostoi: haczykowca błyszczącego (trzy stanowiska) i lipiennika Loesela (jedno stanowisko). Warty podkreślenia jest, że zinwentaryzowano (co nie było przedmiotem zamówienia) 46 płatów torfowisk przejściowych (wg. zapisów dotychczasowego PZO było ich tylko 11). Podobnie, jak w przypadku obszaru Sandr Wdy, część z ww. siedlisk zinwentaryzowano poza dzisiejszymi granicami ostoi i Stowarzyszenie proponuje zmianę jej granic (powiększenie), tak aby objąć je ochroną.
17. We wrześniu członek Stowarzyszenia, we współpracy z REC Polska, wykonał ekspertyzę dotyczącą katalogu działań, niezbędnych do odtworzenia chronionego siedliska przyrodniczego – torfowiska przejściowe i trzęsawiska (7140) – na terenie plantacji

borówki amerykańskiej w miejscowości Lipa (gmina Zaklików, województwo podkarpackie), na obszarach Natura 2000: Uroczyska Lasów Janowskich i Lasy Janowskie. Opracowanie zostało wykonane na zlecenie Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Rzeszowie.

18. Od czerwca do sierpnia członek Stowarzyszenia wykonał inwentaryzację flory oraz częściową dokumentację fitosocjologiczną rezerwatu przyrody Łosiowe Błota w Lesie Bemowskim w Warszawie, na potrzeby sporządzenia planu ochrony rezerwatu. We współpracy z wykonawcą planu - Klubem Przyrodników - wziął również udział w wyznaczeniu powierzchni przeznaczonych do koszenia.
19. Przez cały rok w ramach czeskiego projektu naukowego nr 2115/2019 "Study of natural and anthropogenic factors impacting populations of endangered plant species and their sites" prowadzono badania naukowe nad rozmieszczeniem, różnorodnością genetyczną i siedliskową lipiennika Loesela w Polsce, Czechach i na Słowacji. W projekcie tym wykorzystano materiały zbierane i wstępnie przebadane przez członków CMok w latach poprzednich. Wykazano wyraźną odrębność genetyczną populacji czeskich i słowackich od polskich, wskutek stosunkowo dawnego ustania przepływu genów między nimi.
20. Od sierpnia do października Adam Kapler brał udział w przygotowaniach wystawy "Floraphilia. Rewolucja roślin" (w ramach Biennale Warszawa) jako konsultant merytoryczny. Oprowadzał dwukrotnie po tejże wystawie, zwracając szczególną uwagę publiczności na znaczenie ekosystemów wodnych i błotnych oraz na rolę przyrodniczą, gospodarczą i kulturową wielu gatunków wodnych, torfowiskowych i murawowych, szczególnie obcych geograficznie (eichornia gruboogonkowa, salwinia olbrzymia, moczarka kanadyjska, tatarak, nawłóć późna i olbrzymia).

9. LICZENIE ŻURAWI W MAZOWIECKIM PARKU KRAJOBRAZOWYM

6 kwietnia odbyła się XI akcja liczenia żurawi w Mazowieckim Parku Krajobrazowym. Skromna grupa 12 ochotników (w tym jeden debiutant) wyruszyła w teren, dzięki czemu akcja objęła całą południową część MPK (z północną granicą w postaci drogi krajowej nr 50). Wszyscy uczestnicy obserwowali i słyszeli żurawie. Pozwoliło to oszacować populację lęgową tego obszaru na 13 par. Można więc twierdzić, że liczebność żurawia w południowym MPK utrzymuje się na stałym, wysokim poziomie. Uczestnicy akcji zanotowali przy okazji

wiele innych ciekawych obserwacji, takich jak tokujące czajki i ksyki, czy żerującego łosia i bobra. Liczenie żurawi zorganizował członek Stowarzyszenia, Michał Kryciński.

10. INWENTARYZACJA I MONITORING BEZLISTU OKRYWOWEGO W POLSCE

Członkowie Stowarzyszenia prowadzili poszukiwania bezlistu okrywowego (*Buxbaumia viridis*) na terenie województw: warmińsko-mazurskiego, podlaskiego, lubelskiego, podkarpackiego, małopolskiego i dolnośląskiego. Wczesną wiosną odkryli dotąd nieznaną, liczne stanowiska bezlistu okrywowego na terenie Puszczy Rominckiej (skąd gatunek ten nie był dotąd podawany). W listopadzie poszukiwania kontynuowane były na terenie czterech rezerwatów przyrody w Karpatach: Igiełki, Przełom Jasiółki (Beskid Niski, województwo podkarpackie), Uhryń oraz Łabunie (Beskid Sądecki, województwo małopolskie). We wszystkich tych rezerwach potwierdzono występowanie *Buxbaumia viridis*. Na terenie rezerwatów Igiełki i Łabowiec tworzy on bardzo liczne populacje. Jesienią poszukiwania tego mchu prowadzono też w jednym z najstarszych i największych Polskich leśnych rezerwatów przyrody (ponad 1000 ha) - rezerwacie Jata, na pograniczu Mazowsza, Podlasia i Polesia (województwo lubelskie). Gatunku tego, niestety, tam nie potwierdzono. Pod sam koniec grudnia członkowie Stowarzyszenia poszukiwali bezlistu, także bezskutecznie, na obszarze Puszczy Knyszyńskiej (rezerwaty Krzemianka oraz Las Cieliczański) oraz w Sudetach (Rudawy Janowickie).

11. WSPÓŁPRACA Z INNYMI PODMIOTAMI REALIZOWANA PRZEZ CENTRUM OCHRONY MOKRADEŁ

„Rezerваты przyrody - czas na comeback!”

W 2016 roku Centrum Ochrony Mokradeł weszło w skład koalicji organizacji pozarządowych w ramach koordynowanego przez Klub Przyrodników programu „Rezerваты przyrody - czas na comeback!”. Celem tego działania jest przygotowanie „shadow list” dla rezerwatów przyrody w Polsce i w dalszej kolejności uzupełnienie braków w krajowej ochronie rezerwatowej. Paweł Pawlikowski jest współkoordynatorem projektu dla województwa podlaskiego i warmińsko-mazurskiego, a w roku 2019 Łukasz Kozub został

współkoordynatorem dla województwa mazowieckiego. W ramach tego projektu, w lutym Paweł i Łukasz wzięli udział w spotkaniu regionalnych koordynatorów programu, które odbyło się w Łodzi. W trakcie spotkania raportowano postępy w realizacji projektu na obszarze ww. województw.

W roku 2019 zakończyły się prace terenowe, związane z przygotowaniem dokumentacji projektowej rezerwatu przyrody Czarcia Kępa w województwie warmińsko-mazurskim, chroniącego grądy zboczowe i źródliska ze stanowiskami gatunków górskich.

Polskie Towarzystwo Ekologiczne

19 października, na Uniwersytecie Przyrodniczym w Poznaniu, członkowie CMok wzięli czynny udział w zebraniu reaktywującym Polskie Towarzystwo Ekologiczne.